

B O E K E N

Ambivalente stellingen

Ed. van Thijn bespreekt:
Frits Bolkestein, *Het heft in handen*,
Amsterdam: Prometheus, 1995.

Frits Bolkestein staat bekend als een ondoorgroendelijk politicus die onverstaanbaar zijn eigen weg door het politieke landschap plaveit. En met groot succes. Hij heeft in de korte tijd dat hij het leiderschap van de VVD vervult, deze partij tot de grootste van Nederland gemaakt. Hij heeft – dwars tegen de stroom in – gemeene zaak gemaakt met zijn politieke tegenvoetters en mede het paarse kabinet tot stand gebracht. Hij drukt in toenemende mate zijn stempel op het politieke debat en gaat daarbij controversiële kwesties niet uit de weg. Hij heeft het dualisme nieuw leven ingeblazen en speelt vanuit de Tweede Kamer beurtelings de rol van oppositieleider en verdediger van het liberaal getinte kabinetsbeleid. En alleen hij weet of en wanneer het schip strandt.

Aan het slot van het kortste dagboek ooit over een lange kabinetsformatie gepubliceerd, zegt hij:

'maandag 22 augustus

Om twee uur werden de ministers beëdigd, om drie uur de staatssecretarissen. Zelfben ik gaan tennissen. Ik vond dat een aangename taakverdeling. Mijn eerste klus is af: 30 april 1990 tot en met 22 augustus 1994. Nu mijn tweede.'

Het is tevens het slot van een boek dat een omineuze titel

draagt: *Het heft in handen*. De tijd en het volgende boek zullen leren wat hem met die 'tweede klus' voor ogen staat.

Hoe kan een politicus die al zijn speeches, artikelen, debatten en interviews boekstaft nu ondoorgroendelijk zijn? *Het heft in handen* verschaft zeker een interessante doorkijk in het liberale gedachtegoed van de huidige VVD-leider die van zijn hart geen moordkuil maakt. Maar na lezing van de 24 beschouwingen die uiteenlopend zijn van vorm, thematiek, oorspronkelijkheid, diepgang en stelligheid, blijft de lezer toch zitten met meer vragen dan antwoorden over de koers die hij voor de jaren negentig in gedachten heeft.

Bolkestein is ook op zijn best als hij minder stellig is dan hij zo graag wil doen voorkomen en zichzelf blootstelt aan intellectuele twijfels die hij normaal gesproken verfoeit.

Het interessantste onderdeel is de weergave van een drietal gesprekken met vermaarde auteurs als Nathan Glazer, Paul Kennedy en Abdullahi An-Na'im. Met name de ambivalenties en dilemma's die hij in het nieuwste boek van Kennedy *De wereld in een nieuwe eeuw* heeft opgespoord, hebben een hoog actualiteitsgehalte. Zo passeren tal van brandende kwesties de revue. Ik noem: de ongebreidelde opmars – wereldwijd – van het vrije-marktdenken versus de onvermijdelijke aantasting van sociale rechtvaardigheid en de duurzaamheid van het milieu; de culturele homogeniteit en etnische cohesie versus de toenemende instabiliteit van de samenleving;

INHOUD

Bolkestein
Journalistieke moraal
Sociaal-liberaal perspectief
Politieke filosofie

B O E K E N

de groeiende immigratiestromen versus het belang van integratie van minderheden; de voortgaande internationalisatie versus het houvast dat de nationale identiteit te bieden heeft; de liberale democratie versus de roep om een autoritaire samenleving (al of niet in confusieaanse zin). Het is voor de duidelijkheid in de Nederlandse politiek te betreuren dat de rollen in dit gesprek niet waren omgedraaid, zodat Bolkestein zich zelf over deze ambivalenties had kunnen uitspreken.

Daar waar Bolkestein zijn roemruchte stelligheid wel de vrije loop laat, gaat dit vaak ten koste van de scherpte van de redenering. Zo is hij voor zijn doen het wolligst als hij uiteenzet waar het moderne liberalisme – dat 'op politiek en economisch vlak inmiddels zijn superioriteit heeft bewezen' – nu eigenlijk voor staat. Daarbij hanteert hij drie uitgangspunten: de individuele mens is van ultieme waarde; de maatschappelijke orde is grotendeels het resultaat van zelfregulerende, spontane processen; de staat dient een democratische rechtsstaat te zijn. Hij bestrijdt met kracht de opvatting dat dit onherroepelijk leidt tot een samenleving waarin eigenbelang en individualisme, cynisme en materialisme de dominante waarden zullen zijn, die zullen leiden tot maatschappelijke desintegratie. Het is niet waar, zo zegt hij, dat het individu als *lone wolf* figureert. Liberalen menen juist dat individuen uit zichzelf elkaar opzoeken en zich uit eigen beweging met elkaar verenigen. In een – eveneens afgedrukte – discussie met Hirsch Ballin verzet Bolkestein

zich tegen het moralistisch geschermd met waarden en normen en ontkent hij de noodzaak van 'gemeenschappelijke idealen'. 'Waarom is het niet voldoende dat Jantje, Pietje en Marietje persoonlijke idealen hebben? Welk gemeenschappelijk ideaal moeten die vijftien miljoen Nederlanders hebben? Is het wonen in een goed geordende staat waarin iedereen zijn eigen idealen nastreeft en zijn eigen gang gaat, niet voldoende?'

Maar in een andere beschouwing komt hij plotseling met de 'deugdzaamheid' op de proppen. De deugdzaamheid die waarden als vrijheid, gelijkwaardigheid en rechtvaardigheid moet 'garanderen'. Hij verwijst naar een minder bekend geschrift van de Schotse moralist (sic!) Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, die de deugdzaamheid als smeerolie voor de samenleving beschouwde. Bolkestein is dan ook geen 'laissez-faire-liberaal' maar hij is evenmin voorstander van het andere uiterste: op grond van subjectieve voorkeuren een bepaalde levenswijze aan burgers opdringen.

De (liberale) waarheid zal wel ergens in het midden liggen en dat maakt Bolkestein sympathieker dan hij zich voordoet. Hij is minder dogmatisch dan hij zou willen zijn. Soms spreekt hij zichzelf ook danig tegen. Zijn vertrouwen in het individu is – zoals uit het voorgaande blijkt – bijkans onbegrensd, maar elders hekelte hij de grondleggers van de verzorgingsstaat die decennia lang in hun naïviteit zijn uitgegaan van de filosofie van de 'goede mens', de mens die zich verantwoordelijk

gedraagt en van de omstandigheden geen misbruik maakt.

Etnocentrisme

Bolkestein is niet bang voor maatschappelijke desintegratie maar, zo zegt hij weer elders 'op cultureel vlak vormen, mede door de komst van veel mensen met andere normen en waarden, instabiliteit en verbroekeling een groter gevaar dan starheid'. Een eigenaardige tegenspraak, maar ook een betreuwenswaardige vorm van etnocentrisme. Het zou wel van een – onverwachte – bekrompenheid getuigen als de profeet van het moderne liberalisme 'dat inmiddels zijn superioriteit heeft bewezen' de haarscheurtjes in dat idyllisch systeem exclusief toeschrijft aan de nieuwkomers van de multiculturele samenleving.

Toch heeft het daar alle schijn van. In zijn (bekende) verhaal over asielzoekers verwerpt hij – zoals bij elk onderwerp – de beide uitersten. Een 'open-deur'-politiek als door Jan Pronk bepleit, wijst hij vanzelfsprekend af. Maar ook het andere uiterste – iedereen terugsturen – kan niet: 'Dat is onmenselijk, onuitvoerbaar, in strijd met internationale verdragen en dus verwerpelijk.'

Maar we moeten 'iets' doen want 'de mensen in het land zijn bezorgd.' Zij willen helpen maar zij voelen dat de voorraad asielzoekers onafzienbaar is. 'De onbeheersbaarheid van het probleem jaagt angst aan.' En dan volgen de voorstellen, waarvan we er al zoveel gehoord hebben. Meestal in verkiezingstijd. Want dat is blijkbaar de periode waarin je als politicus angst moet wegnemen.

B O E K E N

Bolkestein spiegelt zich graag aan Thorbecke. 'Een waar staatsman moest maatschappelijke ontwikkelingen die eerst nog onder de oppervlakte bleven en pas later zouden opwellen, zien te ontdekken en erop inspelen,' schrijft hij

niet zonder bewondering. Gelukkig deed Thorbecke iets meer dan 'inspelen' alleen. Hij legde de grondslag voor een nieuw staatsbestel. Zou de ondoorgrondelijke Bolkestein dat bedoelen als hij ons een 'tweede

klus' in het vooruitzicht stelt?

ED. VAN THIJN

*Minister van Binnenlandse Zaken in het kabinet-Lubbers/Kok,
oud-burgemeester van Amsterdam*

